

MOHÁCS HITÉLETI MÉRLEGE A PÉCSI EGYHÁZMEGYÉBEN

Alig van a magyar népnek nagyobb történelmi élménye mint Mohács és nyomában a török hódoltság. A nemzet nagy megpróbáltatásai a népemlékezetben iratlanul is mély nyomokat hagytak.

A török hatalom terjeszkedését Hunyadi János és Mátyás király hátráltatta. Ennek egykorú folklór-tükröződéseit a délszláv hősi epika tartotta fenn. A nándorfehérvári győzelem emlékezetét — mint ismeretes — az újabban vitatott eredetű déli harangzó és Urunk színeváltozásának ünnepe (augusztus 6), továbbá Jézus nevének obszerváns eredetű tisztelete, így a *dicseréssék a Jézus Krisztus-köszöntés* máig őrzi. Laskai Oszvát elmondja, hogy amikor a magyar vitézek csatába mennek Krisztus keresztjének ellenségei, a törökök ellen, ezt mondogatják: Hálát adunk az Úristennek, hogy az igaz hitben vagyunk és ezért harcolunk. Akár győzünk, akár meghalunk, megdicsőülünk. Kiáltjuk tehát háromszor erősen a mi nagy királyunknak, Krisztusnak nevét! Alleluja. Temesvári Pelbárt az Urunk színeváltozásának ünnepén elmondott egyik beszédében említi, hogy amikor a keresztény sereg Nándorfehérvárnál a csata kezdetén Jézus nevét kiáltotta, a töröknek úgy tetszett, mintha az égből tüzes gerelyek irányulnának ellenük, ezért meghátráltak. Úgy tűnt nekik, mintha Isten angyalai vették volna őket üldözőbe.

A XV. század folyamán a Szeplőtelen Fogantatásnak dogmai méltóságra emeléséért küzdő franciskánus obszervancia Szűz Máriának Napbaöltözött Asszonyként való ábrázolását hazánkban is kezdi terjeszteni. Mária fején tizenkét csillagú korona, kezében kormánypálca, a másik karján a kis Jézus, körülötte sugárzó nap, lába alatt a félhold, a holdban pedig egy emberi fej, amely egykorú biblikus magyarázatok szerint a török pogányt jelképezi. Ebben a Jelenések Könyvéből vett ábrázolásban és a hozzáfűzött népszerű magyarázatokban a Mária jelképezte kereszténység arat diadalt a pogány félholdon, eltaposván lábával az ellenséget. Mária tisztelete a török veszedelem fokozódásával folyton növekedett. Ilyen ábrázolással találkozunk sokfelé, így Szegeden, Csíksomlyón, Budán és sok más régi templomunkban.

Nem késnek azonban a szorongások sem. A szegedi béke (1444) megkötésekor földrengés pusztított a városban. A törökkel való egyezség Isten haragját hívta ki, amely a várnai csatavesztésben le is sújtott a magyarságra. Nándorfehérvár ostroma alkalmával üstököszt láttak, amely ősi hagyomány szerint mindig a pusztulás, csapás előjele, bár ezt Kapisztrán úgy magyarázta, hogy az üstökös a török vereségét, vagyis a keresztények győzelmét hirdeti. Sokat emlegették a pusztulás idején Kapisztránnak halálos ágyán tett jóslatát: Jaj a magyar királyságnak!

Jórészt a mohácsi vész után támadt pánikhangulat szülte ezeket az intő jeleket, jóslatokat, amelyek a török csapást előre jelentették és mintegy magyarázhatóvá tették a közvélemény számára: Isten égi jelekkel, szentjeinek jövendöléseivel figyelmeztetett a pusztulásra, de nem okultak belőle. El keil tehát viselni a törököt, mint az Úr sanyargató ostorát. Ez a felfogás már az obszervancia eszmevilágában, majd hangsúlyozottabban a protestáns teodiceában és jeremiádjainkban, azaz feddő költészetünkben jut kifejezésre. A magyarság csak a hitben és lélekben való megigazultság révén szabadulhat meg apokaliptikus ellenségétől.

Miseszöveg (missa contra Turcas) is keletkezik. Könyörgések születnek a csapás elhárítására. A Czech-kódex imádsága: Törd meg, Uram, Isten, a Te szent hazád ellenségeinek az erejét!... Mert nincsen egyéb ki miérettünk viaskodjék... Csak Te, a mi Istenünk... A Gömör-kódexben ezt olvassuk: Kérlek, nemes asszonyom, Szűz Mária... Ne hagyj engemet semminemű szükségemben... És a Te szerelmes édességes szent Fiadért szabadíts meg minket a gonosz törököktől, és tarts meg minket az igaz keresztényen hitben, és törd meg a gonosz szándékokat!... — Pásztor Lajos utal rá, hogy Brassóban jámbor tár-

sulat alakult a keresztény hívek üdvösségéért, különösen azokért, akik a török elleni harcokban elesetek, imádkoznak és misét mondatnak értük.

Természetes, hogy török indítékok szövődnek a búcsújárásokhoz, a zárándoklatokhoz is. Egyik leghíresebb hajdani kegyhelyünk a szentvér-ereklyét őrző Bata, éppen Mohács szomszédságában, a fenyegedett Délvidéken. 1415-ben Garai János török fogságban tett fogadalmát beváltva, rabbilincseit felajánlva zárándokolt Bátára. Báthori András, a naszádosok kapitánya a török ellen indulóban (1521) Szerémi György értesítése szerint „a szentvér elé ment”. Kanizsay Dorottya arannyal átszőtt, ezüst koronákkal ékes kamuka takarót ajánlott föl az ereklyének. Nyilván engesztelésül, hogy elhalt férje, Perényi Imre nádor alighanem mágiikus megfontolásból elrabolta az ereklyét és Siklós várába vitette. Kényszerült azonban visszajuttatni Bátára.

A török távoltartására a középkori népszokások dús televényéből különös hagyomány sarjadt ki. A Jagellók korában az úrnapi körmeneten furcsa látványosságot adtak elő. Egy népies jóslat szerint ugyanis a mohamedán hitnek akkor lesz vége, amikor a próféta koporsóját sikerül szétrombolni. Ezért a körmenet útján Mohamed mecsetjét is fölállították. Koporsó függött benne, amelyet a szultán és számos basa alakja vett körül. Amikor a király és a körmenet a mecset elé ért, óriási tűzsugár sújtott le a koporsóra és ezt, valamint a körülálló török bábokat lángba borította. Ami el nem égett, azt a tömeg megrohanta, botokkal, kövekkel izzé-porrá zúzta, sőt fogaival is szaggatta. A szokás elhárító célzata nyilvánvaló. *A lebeg mint Mohamed koporsója* szólásunknak szemléleti alapját nyilván még itt kell keresnünk.

Különös, de szimbolikus véletlen, hogy a mohácsi gyásznap éppen *Nyakavágó Szent János* ünnepén szakadt a nemzetre. Közbevetőleg meg kell említenünk, hogy a vértanú fejét a középkorban tátra fektetve kifaragták, vagy tál fenekére festették. Ezt paraliturgikus szentelménynek tekintették, és érintését fejfájáskor tartották foganatosnak. Valamiképpen ezzel a kultusszal függhetett össze a Perényi család ősi címerébe vésett János-fej.

Az ütközetre induló Lajos király seregével Bátán meggyónt, megáldozott. A fiatal Perényi Ferenc erdélyi, később váradi püspök, Kanizsay Dorottya mostohafia, aki folyton készült, de már nem juthatott el Itáliába, Rómába, a királyhoz fordulva megjegyezte: Fölséged jól tenné, ha a kancellár urat már most Rómába küldené és általa Oszentségét fölkérné, hogy a csata napját húszezer magyar keresztény vértanú ünnepévé avassa.

Ki tudja már miért, de Ferenc püspök ifjú fejét a törökök levágták és Budára vitték Szulejmán szultánnak. A család nyilvánvalóan a szomorú napra és a püspökként elesett fiúra való emlékezéssel, drágakövekkel ékesített ezüst tálcákat ajándékozott a gyulafehérvári székesegyháznak, a püspök első jegyének.

Mint ismeretes, a csatater hős halottjait Kanizsay Dorottya négy száz fogadótt emberével mentette meg a farkasoktól és halottrablóktól. Eltemettette őket papi áldással, kegyvéri templomaiban pedig misét mondatott értük.

Mohács Fájdalmas Szűzanya tiszteletére szentelt temetőkápolnájának homlokzatán ezt olvassuk: SIT VT PRAECO CLADIS MOHACSIENSIS, vagyis: legyen a mohácsi csata hírmondója. A fölírásból az is kiténik, hogy a kápolna alapításának ideje 1859, tehát az abszolutizmus hazafias kegyelete emelte.

Király József pécsi püspök kezdeményezésére Nyakavágó Szent János, sokácul *Sikovanje* napját (augusztus 29.) Mohács népe fogadalmi ünnepé nyilvánította, amelyet máig, újabban a rákövetkező vasárnap meg is ül. Mint a helybeliek mondogatják: amint Heródes Jánosnak fejét vétette, úgy vette a török nemzetünk fejét, a királyét is. Régebben a céhek, továbbá az ünnepőbe öltözött nép felvonulása külön látványosság volt.

A kápolna belsejében Dorffmeister István két olajképe: az egyik a mohácsi pusztulást, a másik pedig Lotharingiai Károly mohácsi, pontosabban nagyharisányi győzelmét (1687) örökítette meg. A képeket Eszterházy László pécsi püspök rendelte mohácsi nyaralója számára (1793). Innen kerül Girik György megyéspüspök intézkedésére ide, az újonnan épült emlékkápolnába, amely egyébként művészileg nem jelentős. Négy mennyezetfreskója Keresztelő János vértanúságát ábrázolja. A középső csezeleken ott látjuk a Jelenések Könyvének négy lovasát, a pusztítás biblikus jelképeit, amelyek itt Mohácsra is emlékeztetni akarnak. Egy üvegfestményen Kanizsay Dorottyanak fekete gyászba öltözött alakja egy árván röpködő hollóval.

1926-ban, a négyszázadik évfordulón Mohács városa Árkay Bertalan tervei szerint, Kolbe Mihály későbbi mozaikjaival modern stílusú emléktemplomot emelt, amely azonban a bizánci és török szakrális formavilágot is idézi. Most a négyszázötvenedik évfordulón egyházunk részéről méltó megemlékezés volna a még hiányzó belső művészi feladatok, így mozaikmunkák folytatása, és a templomi kultusz megélénkítése.

További mondanivalóinkkal nem lépjük át Mohács és Baranya, illetőleg a pécsi egyházmegye határait.

Baranya a középkor végén hazánk legvirágzóbb tájai közé tartozott. Nem véletlen, hogy Nagy Lajos éppen Pécssett alapított egyetemet. Ennek is lehet hatása, hogy hazánkban annyi eszmeáramlat talán először itt bukkan elő leg-elevenebben, sőt többször országos jelentőségűvé válik: bogumil-huszita nyomok, Janus Pannonius humanizmusa, majd a Dráva-vidék és Sztárai Mihály protestantizmusa, Pécsi Simon judaizmusa, Választói György unitarizmusa, mellettük azonban a katolikus helytállás, a latin tradíció őrzése, amelynek a pécsi Mindszent-templom az éltető lelke.

A kálvinista Ormánságot és Sárközt puritán hite mellett vizek is védelmezik. A megmaradt katolikus magyar szigetek (Hosszúhetény, Püspökbogád, Szébény) gondozására vándormissionáriusok, licenciátusok vállalkoznak. A katolikus délszlávok: horvátok, sokácok, bosnyákok beszivárgása a hódoltság alatt állandó. Nem maradnak el a pravoszláv szerbek sem. Az előbbieket bosnyák franciskánusok irányítják, akik az idők során a Duna vonalán (Mohács, Baja, Dunaföldvár, Ercsi) egészen Budáig, sőt Bécsig feljutnak. Más, horvát láncolatuk a Dráva vidékén (Szigetvár, Pécs, Siklós, Gyúd) buzgolkodik. Az andocsi jezsuita misszió szálai Baranyába is elvezetnek. Munkájuk a XVIII. században érik gyümölcsre, amikor már az újjászülető pécsi egyházmegye világi papsága is megosztozik velük. Ekkor indul meg a német bevándorlás is.

A túlnyomóan katolikus németiség új hazáját *Schwäbische Türkei* néven kezdi emlegetni, amelyben a törökségnek még sajtó emlékezete is kifejezésre jut. Oltalmazó pajzsa, palladiuma a passauai *Mariahilf* kegykép, amelynek török vonatkozásaira néhány szóval utalnunk kell, és megértéséhez bele kell élnünk magunkat a kor színes, képzeteidús lelkivilágába. A kegykép, Lucas Cranach festményének Passauban őrzött változata a XVII. század folyamán csodatevő hírbe került. Bécs ostroma idején (1683) az udvar Passauban tartózkodik, és Lipót Császár és király sokszor ájtatoskodik előtte. Fenyegedett birodalmát a Szent Szűz oltalmába ajánlja. A győzelmet, majd a török hatalom hanyatlását az uralkodó éppen a passauai *Keresztények segítsége* közbenjárásának tulajdonította. Ettől fogva a kegykép másolata villámgyorsan elterjedt az egész katolikus Közép-Európában.

Bevándorló németjeink a passauai képben szemléltetett Szűzanya oltalmába ajánlják magukat. Képét és Mária nevenapjának (szeptember 12) új barokk ünnepével is megszentelt tiszteletét hozzák magukkal. Szinte nincs egykorú templom az egyházmegye területén, amelyben az ábrázolással ne találkoznánk. E kép-másolatok, olykor átköltések körül is több német alapítású helységünkben, így csak a pécsi egyházmegye területén (Turbék, Cikó, Bátaszék, Mucsi, Hőgyész, Bozsok, Lúcs, Pécs, irgalmasok) búcsújáró kultusz, devóció sarjad.

Másfelől azonban a bevándorló német nép új lakóhelyén fogódzót, tradíciót, vagyis lelki otthonosságot keresvén, fölfedezi a magyar középkor megcsönkült emlékjeleit, maradványait, amelyeket búcsújáró helyként kezd tisztelni.

Különösen sokat mond a táj németiségétől máig éppen Mariahilf néven emlegetett *Turbék*, Szigetvár szomszédságában. Amint ez sokak előtt ismeretes, Szulejmán szultán a vár hosszadalmas ostroma (1566) annyira megviselte, hogy meghalt, mielőtt Zrinyi a kirohanásra szánta volna magát. Legszűkebb környezete ezt a csüggedés elkerülése végett titokban tartotta, csak utána adták meg neki a végtisztességet. Holttestét elvitték Konstantinápolyba, belső részeit pedig helyben emelt díszes mauzóleumban (türbé) helyezték el, amely a melléje épült mecsettel török zarándokhellyé vált. Később a hazánk ellen indított török seregek első útja ide vezetett, és itt imádkoztak fegyvereik győzelméért. A felszabadulás után a sírt lerontották és köveit széthordták. Jámbor törökök a helyet még a következő évszázadokban is fölkeresték. A türbé helyén épült katolikus búcsújáró kápolna oltárára a Mariahilf-kegykép került.

A török mecsetre épült szigetvári plébániatemplomnak a Zrínyiás szellemében fogant, Dorffmeister Istvántól festett hatalmas kupolafreskója (1788) a

városka magasztos történelmi sorsában, Zrínyi Miklós áldozati halálában metafizikai távlatokat és elégtételt villant meg.

A Völgység nemcsak Vörösmartytól megénekelte irodalmi tárgy, hanem *Cikó* (Altkerich) révén kisebb szakrális tájegység is. Középkori, talán még johannitáktól emelt templomának csak a szentélye maradt meg. A rom meghökkenítő panaszfalként tekint az ég felé, mintha a Mohács okozta pusztulást siratná. A jövevényeket biztatta azonban az újrakezdésre, a helytállásra is. A rom nagyon messziről és nagyon mélyről szól az emberhez: szinte napjainkig egyaránt színhelye a magándevóció és közösségi kultusz kötetlenebb, laikus formáinak.

A pravoszláv szerbeknek is voltak kultuszhelyeik. Így hosszú ideig a szentként tisztelt Stepán Stiljanovics despota siklói, göntérhegyi sírja, továbbá a tolnai *Grábóc* kalugyer kolostora.

A sokrétű tájat: magyarok, németek, délszlávok közös szülőföldjét a középkori gyökérezetű *Máriagyúd* foglalja szakrális népi szintézisbe.

Az idő így sok mindent kiengesztel és megorvosol. A megbékélt tájat új népközösségének hite és dolgos két keze ismét fölépítette. Ennek mondai kicsendülése, szinte intelme a számos változatban emlegetett *török átka*, *Szapáry átka*. Amikor a török kénytelen volt hazánkat elhagyni, dühében meg akarta az országot átkozni. Erre a fogságában levő Szapáry Pétert kényszerítette. A selyyeiek emlékezete szerint Szapáry letérdelt a földre, fölneézett az égre, majd magyarul szólalt meg, amit a török nem értett: verje meg az Isten a magyarokat húsvéti esővel, szentgyörgyi harmattal, pünkösdi záporral. Ha ugyanis ilyenkor esik az aranyat érő tavaszi eső, akkor beteljesül a török átka: jó termést, boldogulást, békességet remélhet a Mohács megszentelt fájdalmán merengő magyar háza minden fia.

TÍMÁR GYÖRGY

BARANYAI CSAPATOK A MOHÁCSI CSATÁBAN

A mohácsi csatában részt vett *egyházi seregek*hez egyházmegyénkből több csapat csatlakozott. Ezek az egyházi zászló alatt vonuló seregek a középkori (feudális birtokos) egyház szervezetének szükségszerű kísérői voltak. Hazánkban a XI. századi oklevelekben már megjelentek az egyház (püspökök, káptalanok, apátok) kíséretét alkotó harcos jobbágyok, lovas szolgák — equites ministri, bellatores. Ezek később, mint egyházi nemesek, majd predialista néven tűnnek fel. Egy 1290 körüli oklevélben például a pécsi káptalannak egy, az esztergomiakkal folytatott perében 1000 nemes tanú között kb. 100, jobbára comes címmel megnevezett egyházi nemes tanút soroltak föl. Ezek mind a pécsi káptalan, illetve a pécsi püspök falvaiból valók voltak. A *Pécsett* föl sorakoztatott tanúk 31 helységről gyűltek össze. Tizenhat jött a Pécs melletti *Kövágószőlősről*, kilenc a ma már Pécshez tartozó *Cserkútról* (jelenleg *Kövágószőlős* filiája). Ugyancsak Pécs közvetlen szomszédságából, Keszűből és a ma Pécs területét alkotó *Megyerről* öt-öt, a többi helységről ennél kevesebben érkeztek. (Itt jegyezzük meg, hogy a cserkúti predialisták temploma ma is áll tüneményesen restaurált középkori freskóival. A bakonyai, a málomi és a kövágószőlősi predialisták templomainak középkori emlékei részben föltárás alatt, részben már föltártan, ugyancsak tanúi ezeknek a századoknak.)

Az egyházi nemesekből kiállított csapatok helyét idővel a már bizonyos értelemben jobban szervezett *bandériumok* vették át. Ez már elsősorban nem a predialisták hadbavonult alakulata, hanem az országyűlések törvényei által szabályozott zsoldosereg. Amikor Mátyás halála után a nemesség hosszadalmas és alapos „*tanácskozások és egyéb intézkedések* közt végre ez ország törvényei-